

Vikingernes runekoder er blevet knækket

Af: Ida Kvittingen, forskning.no
26. februar 2014 kl. 14:53

Runekoderne 'jötunvillur' er knækket for første gang. Det kan bidrage til at løse mysteriet om vikingernes hemmelige koder.

Hvorfor brugte vikingerne koder, når de skrev runer? Var det hemmelige budskab, eller var der andre grunde til, at de krypterede deres runetekster?

Det er fortsat ikke meget forskerne ved om det.

Men runolog Jonas Nordby tror, han kan være et skridt nærmere løsningen.

Runeesperten har formået at tolke en kode kaldet 'jötunvillur', som forskerne i mange år har kløet sig i hovedet over.

Opdagelsen kan hjælpe forskerne til at forstå hensigten med koderne.

»Det er som at løse en gåde,« siger Jonas Nordby.

»Efterfølgende begyndte jeg at se et mønster i det, som tilsyneladende var meningsløse sammensætninger af runetegn,« siger han.

Hvis man kunne skrive og læse, kunne man også koder

Koderne skaber associationer til skattejagt og konspirationer i film som Gåden Ragnarok og Da Vinci mysteriet.

Men mystiske koder hører ikke bare hjemme på film.

Virkelighedens vikinger og norrøne (et ord brugt om gamle kulturer i Norden) middelaldermennesker ristede ofte runekoder på træpinde, sten og andre genstande.

Koderne findes i mange former og sammenhænge. De er fundet over hele Skandinavien, på de britiske øer og andre steder, hvor runer var i brug.

»Det var meget almindeligt at bruge koder, og store dele af befolkningen beherskede dem. Derfor, tror jeg, det var noget, man lærte, samtidig med at man lærte runer. Havde du lært at læse og skrive, havde du også lært koder,« siger Jonas Nordby.

Han arbejder på en doktorgrad om runer og er den første, som har gennemgået alle fund af runekoder i Nordeuropa, omkring 80 inskriptioner.

I arbejdet med doktorafhandlingen har han rejst til flere lande og set runeinskriptioner fra år 800 og senere.

Runekoder blev brugt til leg og indlæring

Brugen af runekoder var fantasifuld, men ikke helt så mystisk som på film.

»Mange tror, vikingerne brugte kryptografier for at skjule hemmelige budskab. Men jeg mener, at koderne i højere grad blev brugt til leg og for at lære runer end til at kommunikere,« sig Jonas Nordby.

Én af grundene til, at han kan hævde dette, er, at jötunvillurkoden er skrevet på en måde, der gør tolkningen tvetydig.

»Jötunvillur er kun mulig at skrive og ikke at læse. Derfor giver det ikke mening, at den blev brugt til beskeder,« siger Jonas Nordby.

Derfor har han set på andre brugsområder, hvilket har ført til, at han mener, vikingerne terpede runenavnene ved hjælp af koden jötunvillur.

Jötunvillurkoden er tvetydig

Alle runer har et navn, og jötunvillurkoden går ud på, at man bytter runetegnet ud med den sidste lyd i runenavnet.

For eksempel bliver u-runen 'urr' til r. Problemet er bare, at flere runetegn har navne, som slutter på samme lyd.

Dermed bliver det vanskeligt at vide, hvilket tegn koden henviser til.

»Det er naturligt at tro, at koden blev brugt til oplæring. Der fandtes ikke nogen runeskole på den tid, men man kunne videregive kundskaben via lege, digtning, øvelser og koder, og på den måde overføre den fra generation til generation,« siger Jonas Nordby.

Runologerne har fundet flere tekster, som tilsyneladende er brugt i oplæringssammenhæng. Prøver og fejl i at skrive runealfabetet er eksempler på, at runepinden kunne blive brugt som kladdeblok.

På en pind fra Tønsberg, som er fra omkring år 1250-1350, kan man for eksempel læse 'Jeg og Steingrim skrev meget sammen, fordi jeg ville lære runer', fulgt af en kodet meddelelse.

Men indskrifterne er ikke altid beskeder. Ofte skrev nordboerne slet og ret sit navn i kode flere gange på samme genstand. Navnet er gerne det første, som vi øver os på, når vi lærer at skrive, påpeger Jonas Nordby.

Koderne var ofte hverdagsbeskeder

Runekoderne blev ikke bare brugt til oplæring. Brugen af koder vidner om en legende og fantasifuld brug af runer i Vikingetiden og Middelalderen, mener runeeksperten.

»Vi har ingen grund til at tro, at runekoderne skulle skjule sensitive budskaber, folk skrev ofte korte hverdagsbeskeder,« siger Jonas Nordby.

Kodede erklæringer som 'kys mig' viser, at brugen ikke var forbeholdt de store spørgsmål om magt og politik.

Mange beskeder i runekoder indeholdt også en opfordring til læseren om at løse koden, og indskriften 'tolk disse runer' forekom ofte.

»Man udfordrede hinanden med koder - det var en slags konkurrence i runekunst. Det viser en helt anden kreativitet med skriften, end vi er vant til i dag,« siger Jonas Nordby.

Ni af de omkring 80 kodede runeindskrifter, som Jonas Nordby har gennemgået, er skrevet med jötunvillurkoden.

Andre koder blev brugt til runeoplæring

Udover jötunvillurkoden, som Jonas Nordby har løst, har forskerne hidtil formået at tolke to runekoder. Det er lønruner og Cæsarchifferet, og disse to koder har været kendt for forskere i noget tid.

Lønruner er den mest udbredte kode.

Jonas Nordby mener også, at lønrunesystemet blev brugt i runeoplæringen. Ved at tælle runetegnets placering i runealfabetet Futhark, lærte man rækkefølgen i alfabetet.

Cæsarchifferet er opkaldt efter den romerske kejser Julius Cæsar. Det går ud på at bytte et runetegn ud med et andet i runealfabetet. Man flytter systematisk én, to eller tre pladser frem eller tilbage i alfabetet.

Vikinger pralede af deres runekundskaber

Det gav vist status at være godt til at skrive og knække koder, for folk pralede ofte af, hvor gode de var.

På Orkney-øerne var der for eksempel en, der skrev i kode: 'Disse runer er ristet af den mest runekyndige mand vest for havet.'

Runekoder, som figurer, viser også, hvordan vikingerne legede med skriften.

Kodning af runer er en udfordring

Der findes sandsynligvis flere typer af runekoder end dem, forskerne har løst, og der er mange beskeder, som endnu ikke er tydet.

De fleste er nok ikke skrevet i koder, men nogle synes at vise mønstre, som kan indikere, at de er kodet, og nogle indskrifter indeholder klare opfordringer til at tyde tegnene.

»Det er enormt irriterende, at vi ikke kan knække disse koder. Det resulterer i mange søvnløse nætter. Når opfordringen om at tyde koderne er så tydelige, bliver det en udfordring også for os, der lever i dag,« siger Jonas Nordby.

Vikingerne var også glade for gåder. På Osebergskibet, der står på vikingeskibsmuseet i Oslo, er der fundet en pind med et mystisk budskab.

»Vi ved fortsat meget lidt om brugen af runekoder, derfor er hver ny bid af information vigtig. Mine opdagelser betyder, at vi måske må se på læsning og skrivning af runer på en helt ny måde. Dette kan hjælpe os i forståelsen af, hvordan runevidenskab blev formidlet,« siger Jonas Nordby.

Runekoder er Middelalderens svar på sudoku

Andre runologer er enige i, at Jonas Nordbys teorier er fyldestgørende.

»Flere forskere har hævdet, at runekoder blev brugt som en slags leg, men Jonas Nordby er den eneste, som har gennemgået hele runematerialet for at undersøge, om det stemmer,« siger Terje Spurkland, der er professor ved Institut for lingvistiske og nordiske studier ved Universitetet i Oslo.

»Runekoder var middelalderens svar på sudoku,« siger han.

Terje Spurkland har vejledt Jonas Nordby i arbejdet med doktorafhandlingen og mener, at opdagelserne bekræfter noget, som de fleste runeforskere tror:

Koderne handler ikke om magi eller hemmelige budskaber.

Og selvom der findes eksempler på religiøs brug, blev koderne ofte brugt i hverdagssammenhænge.

Runerne afslører viden om datidens samfund

Den svenske runeforsker Henrik Williams siger, at Jonas Nordbys opdagelser kan være vigtige. Han er professor i nordiske sprog ved Uppsala universitet.

»Frem for alt bidrager de til at forstå, at der findes flere koder, end vi havde troet. Hvert runeskrift, vi tolker, giver håb om, at vi snart kan læse flere. Det er det rene detektivarbejde, og hver ny metode er med til at øge chancerne.«

Han er enig i, at koderne kan være blevet brugt til at lære runer, men er usikker på, hvor stor en rolle de spillede i oplæringen.

Uanset hvad blev koderne brugt til meget mere end at kommunikere, ifølge Henrik Williams.

»Man udfordrede læseren, viste, hvad man kunne og havde glæde af at læse og skrive.«

Men hvad kan koderne sige om samfundet på den tid, de blev brugt?

»De siger meget om kreativiteten og menneskenes opfindsomhed. Ved at forstå kodesystemerne kommer vi nærmere de dalevende menneskers tanker. Jonas Nordby har gjort en vigtig opdagelse ved at knække koden,« siger Henrik Williams.

»Men personligt synes jeg, at jötunvillur er en idiotisk kode, fordi de, der har lavet den, har valgt et system, som gør den så vanskelig at tyde. Det er irriterende, når vi ikke kan læse den,« siger Henrik Williams.

I den oprindelige artikel fra forskning.no kan du høre lydfiler, hvor Jonas Nordby fortæller mere om sine opdagelser.

© forskning.no Oversat af Anna Bestle

URL: <http://videnskab.dk/kultur-samfund/vikingernes-runekoder-er-blevet-knaekket>

© Ophavsretten tilhører Videnskab.dk